

el-HİLÂL
(الهلال)Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın
1912-1914

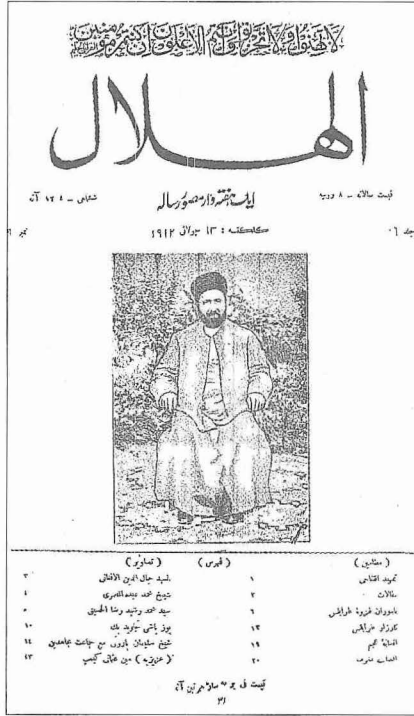
yılları arasında

Hindistan'da yayımladığı gazete.

İngiliz hâkimiyeti altındaki Hindistan'da dini-kültürel varlıklarını Osmanlı Devleti ve hilâfetle irtibatlandırın müslümanlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar'la sıkı bir ilişki içerisine girmişler ve Osmanlı Devleti'nin sıkıntıya düştüğü milletlerarası krizler ve savaşlar sırasında maddî-mânevî destek sağlamışlardır. Bu ilgi ve destek XX. yüzyılda daha da artmış ve Osmanlı Devleti'nin yaşaması Hint müslümanları için en önemli mesele haline gelmiştir. Özellikle Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşları sırasında Hindistan'da büyük bir hareketlilik yaşanmış, Türkiye'ye sağlık ekipleri gönderilmiş, Türkler için bağış kampanyaları açılarak önemli miktarlarda malî destek sağlanmıştır. Diğer taraftan İngiliz işgali altındaki müslümanların dinî-kültürel varlıklarını koruyabilmeleri ve içinde buldukları olumsuz şartlardan kurtulabilmelerinin gerçek İslâm'a dönmek ve inançlarını hurafelerden arındırmakla mümkün olacağına inanan aydınlar bu konuda da büyük bir çaba içerisine girmişlerdir.

Hindistan'daki bu faaliyetler sırasında önemli bir görev üstlenen müslüman basının en etkili gazetelerinden biri de Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın yayımladığı Urduca *el-Hilâl*'dir. Kalküta'da haftalık olarak 13 Temmuz 1912'de neşir hayatına giren gazete, ilk sayısından itibaren İngiltere'nin İslâm ve Osmanlı politikasını şiddetle tenkit etmeye ve bu meseleler için özel bölümler ayırmaya başlamıştır. *el-Hilâl*'in bir başka hedefi de Hindistan müslümanlarının din anlayışlarını düzeltmeye yardımcı olmaktı. Gazetenin çıkış sebebini Ebü'l-Kelâm Âzâd şöyle açıklamıştır: "Ortadoğu'ya yaptığım seyahatler sırasında ... Arap ve Türk ihtilâlcileri ile vuku bulan görüşmelerimde Hindistan'ın istiklâli için çalışmak ve bu amaçla yeni bir hareket başlatmak gerektiğine inandım. Önce bu hususta kamuoyu oluşturmak, bunun için de bir gazete çıkarmak lâzımdı" (*India Wins Freedom*, s. 7, 8).

Orta boy on sekiz-yirmi sayfa hacminde yayımlanan *el-Hilâl* özenli bir biçimde basılırdı ve hemen her sayısında Osmanlı ülkesine ve devlet adamlarına ait

el-Hilâl'in ilk sayısının (Kalküta, 13 Temmuz 1912) kapağı

birkaç resim ihtiva ederdi. Gazetenin yayımlanması Hindistan'daki Urdu basınında bir dönüm noktası oldu ve çok kısa sürede tesirini hissettirerek büyük bir talep karşışlaştı. Bu yüzden hem İngiliz yönetiminin hem de İngiliz taraftarı çevrelerin tepkisini çeken Ebü'l-Kelâm Âzâd ölümle tehdit edildi. Bu durum *el-Hilâl*'e olan talebi daha da arttırdı ve iki yıl içerisinde tirajı 25.000'i geçti; bu, o güne kadar Urdu gazeteciliğinde görülmemiş yükseklikte bir tirajdı. Durumdan rahatsız olan İngiliz-Hindistan hükümeti gazeteyi sindirmek amacıyla önce 2000, sonra 10.000 rupi teminat yatırılmasını talep edip arkasından bu paralara el koydu. I. Dünya Savaşı başlayınca *el-Hilâl* daha sert yazılar yayımlamaya başladı ve hükümetin bütün yasaklarına rağmen Osmanlılar'dan yana bir tavır sergiledi; ancak çok geçmeden kapatıldı (1914). Ebü'l-Kelâm Âzâd bu defa aynı gazeteyle *el-Belâğ* adıyla çıkarmak istediye de birkaç sayı sonra hükümet Hindistan'ın güvenliği gerekçesiyle buna imkân tanımadığı gibi Ebü'l-Kelâm'ı sürgüne gönderdi ve arkasından da savaş süresince hapse attı.

Genelde Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın dinî-siyasî görüşlerini yansıtır şekilde yayın yapan

el-Hilâl sık sık okuyucu mektuplarına da yer veriyordu, tartışmalar açıyordu. Gazete asıl etkisini İngiliz sömürgeciliğine yönelik yayımları ve Osmanlı taraftarlığı ile yapmıştır. İngilizler'e karşı bütün Hintliler'i ortak mücadeleye çağırması, İngilizler kadar Hindûlar'ın kendilerini kabulleneneğine inanmayan bazı müslümanlar tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. *el-Hilâl*'in tam koleksiyonu Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahadev Desai, *Maulana Abul Kalam Azad*, Agra 1946, s. 47, 54; Mushirul Haq, *Muslim Politics in Modern India*, Lahore, ts., s. 54, 72-74; I. Husain Qureshi, *Ulema in Politics*, Karachi 1974, s. 234-236, 244, 307; Abul Kalam Azad, *India Wins Freedom*, New Delhi 1988, s. 7-10; Azmi Özcan, "Ebü'l-Kelâm Âzâd", *DİA*, X, 335.

AZMI ÖZCAN

HİLÂL es-SÂBİ

(bk. SÂBİ, Hilâl b. Muhassın).

HİLÂL b. ÜMEYYE

(هلال بن أمية)

Hilâl b. Ümeyye b. Âmir
el-Ensârî el-Vakîfîİhmalleri yüzünden
Tebük Seferi'ne katılmayan
üç sahâbîden biri.

Medine'deki Vâkıfoğulları'ndan olup ilk müslümanlar arasında yer alır. Annesi, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği gün evinde konakladığı Külsüm b. Hidm'in kız kardeşi Üneyse bint Hidm'dir. Kabilesinin putlarını kırmasıyla tanınan Hilâl, Bedir ve Uhud savaşlarına katılmış, Mekkelî'nin fethinde kabilesinin bayrağını taşımıştır. Onun adı daha çok iki önemli olaydaki davranışı sebebiyle bilinmektedir. Bunlardan biri, 9 (630) yılında yapılan Tebük Gazvesi'ne mazeretsiz olarak katılmaması, diğeri de yine aynı yıl meydana gelen mülâane olayına sebebiyet vermesidir (Diyarbekrî, II, 131) (bk. LİÂN).

Müslümanlar Tebük Seferi'ne çıkarken Hilâl b. Ümeyye maddî durumu iyi olduğu halde ihmali yüzünden orduya katılmadı. Bir müddet sonra da hazırlanmakta geç kaldığını düşünerek sefere gitmekten vazgeçti ve evine kapandı. Resûlullah seferden dönünce, savaşa katılmayıp Medine'de kalanlar yanına giderek özür dilediler ve mazeretlerini yeminle destek-

lemeye çalıştılar. Hilâl ile onun durumunda olan iki kişi ise (Kâ'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî') herhangi bir mazeret uydurmak yerine ayrı ayrı zamanlarda Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek hallerini arz ettiler. Resûl-i Ekrem de her birine Allah'ın bu konuda vereceği hükmü beklemelerini söyledi (Buhârî, "Meğâzî", 81) ve diğer müslümanların bunlarla konuşmasını yasakladı.

Elli gün devam eden bu boykot süresince evine kapanıp açılan, sudan veya bir miktar sütte başka bir şey yiyip içmeyen, geceleri namaz kılan Hilâl b. Ümeyye, hiç kimseye karşılaşmamak ve başkalarını zor durumda bırakmamak için bu süre zarfında dışarıya çıkmadı (Vâkıdî, III, 1052). Kırkıncı gün Resûlullah ona hanimından ayrı durması gerektiğine dair haber gönderdi. Hilâl'in karısı Hz. Peygamber'e gelerek kocasının ihtiyar olduğunu, hizmetçisinin de bulunmadığını söyleyip ona hizmet etmek için izin istedi. Resûlullah da onun kendisine yaklaşmaması şartıyla buna izin verdi. Elli günden sonra Hz. Peygamber bu üç kişinin tövbelerinin Allah tarafından kabul edildiğini açıkladı. Bunu öğrenen Hilâl secdeye kapandı ve çok zayıfladığı için Resûl-i Ekrem'in yanına ancak bir merkebe binerek gidebildi (a.g.e., III, 1053-1054). Hilâl ile diğer iki arkadaşının durumunu tasvir eden âyette bunca genişliğine rağmen yeryüzünün onlara dar geldiği, vicdanlarının kendilerini rahatsız ettiği, Allah'ın azabından yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anladıkları, bu sebeple de Allah'ın kendilerini başılayıp tövbelerini kabul ettiği belirtilmektedir (et-Tevbe 9/118).

Hilâl b. Ümeyye ayrıca, Hz. Peygamber'in huzurunda karısını zina etmekle suçladığı için tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde sıkça anılmaktadır. Resûl-i Ekrem ona iddiasını dört şahitle ispat etmesi gerektiğini, aksi halde iftiracı durumuna düşeceğini ve cezalandırılacağını söyledi. O sırada nâzil olan âyetler gereğince (en-Nûr 24/6-9) Hilâl bu konuda doğru söylediğine, karısı da onun yalan söylediğine dair yemin ettiler. İddiasını ispat etmek üzere dört şahit getiremeyen Hilâl bu şekilde iftira cezasından, karısı da zina cezasından kurtulmuş oldu. Ancak hadiseler bu konuda Hilâl b. Ümeyye'nin haklı olduğunu göstermektedir (Buhârî, "Tefsîr", 24/3; Müslim, "Li'ân", 11). Hilâl b. Ümeyye'nin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 458-459; Buhârî, "Meğâzî", 81, "Talak", 28, "Şehâdât", 22, "Tefsîr", 24/3; Müslim, "Li'ân", 11; Ebû Dâvûd, "Talak", 27; Tirmizî, "Tefsîr", 10; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 451; III, 896, 996, 997-998, 1052, 1053-1054; İbn Hişâm, *es-Sire*, IV, 519, 534; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 343; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbi-tü delâ'il-n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1966, II, 476-477; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 522-523; V, 406-407; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 278; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVII, 361-368; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 170; VI, 12-17; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 606-607; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 131-134; Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-ahvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1387/1967, VIII, 506-511; Sehârenpûrî, *Bezlü'l-mechûd*, X, 414; Fahrreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 39-40; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 170-172, 258, 261, 263-268; Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, İstanbul 1988, X, 4590-4591.

MEHMET AYKAÇ

HİLÂL b. YAHYÂ

(هلال بن يحيى)

Ebû Bekr Hilâl b. Yahyâ
b. Müslim el-Basrî
(ö. 245/860)

Hanefî fakihî.

Geniş ilmî birikimi, re'y ve kıyası çok kullanması gibi sebeplerle Hilâlürre'y lakabıyla tanınmıştır. Fıkıh tahsilini, Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebeleri Ebû Yûsuf ve Züfer b. Hüzeyl'den yaptı. Irak'ta Hanefî fıkının otoritelerinden biri oldu ve çeşitli konulardaki görüşleri kendinden sonraki mezhep kaynaklarında yer aldı.

Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Avâne el-Vâsîti ve Abdülvâhid b. Ziyâd'dan hadis dinleyen Hilâl b. Yahyâ'dan rivayette bulunanlar arasında Bekkâr b. Kuteybe, Bezâr, Abdullah b. Kahtabe ve Hasan b. Ahmed b. Bistâm gibi önemli kişiler vardır. Az sayıda hadis rivayet etmesine rağmen "galat"ı çok olduğu için zayıf râvilerden sayılmıştır. Hadis tenkitçilerinden İbn Hibbân da rivayetlerinde çok hataya düştüğü için infirâd ettiği hadislerin delil olarak kullanılmayacağı görüşündedir. Hilâl b. Yahyâ Zilkade 245'te (Şubat 860) Basra'da vefat etti.

Eserleri. Şürût ve sicillât ilmini en iyi bilenlerden olan Hilâl b. Yahyâ bu alanda eser veren ilk müellif kabul edilir. Günümüze ulaştığı bilinen tek eseri olan *Ah-kâmü'l-vakf* (Haydarâbâd 1355/1936), Hassâf'ın *Ah-kâmü'l-vakf*'i ile birlikte sahasında ilk ve en önemli eserlerdendir. Abdullah b. Hüseyin en-Nâshîhî, her iki ese-

ri önce ihtisar edip daha sonra mezhep kaynaklarından bazı ilâvelerle bulunarak *el-Cem' beyne vakfeyi'l-Hilâl ve'l-Haşşâf* adıyla bir eser kaleme almıştır. Cemâleddin el-Konevî'nin de bu iki kitap-tan yaptığı alıntılarla hazırladığı *el-Müntehab min vakfeyi'l-Hilâl ve'l-Haşşâf* adlı bir eseri vardır (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 180, 460; *Suppl.*, I, 292; Sezgin, I, 435-436). Bunlardan başka Burhâneddin et-Trablusî de Hassâf ile Hilâl b. Yahyâ'nın eserlerini ihtisar, cem' ve ilâvelerle *el-İs'âf fî ahkâmü'l-evkâf* adıyla bir eser kaleme almıştır (Bulak 1292; Kahire 1320; Mekke, ts.). Hilâl b. Yahyâ'nın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü's-Şürûh*, *Kitâbü'l-Hudûd*, *Kitâbü'l-Veşâyâ*, *Kitâbü'l-Muhâvere*.

BİBLİYOGRAFYA :

Vekî', *Ahbârü'l-kuçât*, II, 174-175, 177; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 87-88; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 258; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ahbârü Ebi Hanife ve aşhâbih*, Haydarâbâd 1394/1974, s. 156-157; Şirâzî, *Ta-bakâtü'l-fukahâ*, s. 139; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 63; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'âfâ*, III, 178; a.mlf., *el-Muntazam* (Atâ), XI, 339; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 13; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 280; II, 432; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 317; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 528-529; a.mlf., *el-Muğ-nî*, II, 715; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, III, 572-573; Bezzâzî, *Menâkübü Ebi Hanife*, Beyrut 1401/1981, II, 492-493; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 202-203; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dimaşk 1412/1992, s. 278-279; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 261; *Keşfü'z-zunûn*, I, 21, 85; II, 1046, 1411, 1430, 1456, 1470; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 348; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 223; Brockelmann, *GAL*, I, 180, 460; II, 101; *Suppl.*, I, 292; II, 95; *Hedîyyetü'l-'ârifin*, II, 510; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 95; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elli-fîn*, XIII, 152; A. S. Fulton - M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 315; Sezgin, *GAS*, I, 435-436; Ahmet Özel, *Hane-fî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 28.

CENGİZ KALLEK

HİLÂL-İ ÇAĞATÂYİ

(هلالی چغتایی)

Bedrüddîn (Nûrüddîn) Muhammed
b. Abdillâh Hilâlî el-Esterâbâdî
(ö. 936/1529-30)

Mutasavvf şair.

Kuzeydoğu İran'daki Esterâbâd şehrinde doğdu. Hilâlî mahlası ve Çağatâyî Türk-leri'nden olduğu için Çağatâyî nisbesiyle tanınır. Gençliğinde dönemin önemli kül-